

รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการ ในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

A MODEL OF HEALTHCARE BY BUDDHIST LOCAL WISDOM IN MAE THA DISTRICT, LAMPANG PROVINCE

พระมหาวุฒิจิตกร วุฑฒินา (วงศ์มุต)^{*}

Received: 2021-06-8

Phramaha Wutthirithikai Uddhiyano (wongmud)

Revised: 2021-08-17

Accepted: 2021-08-31

พระครูสุตชยาภรณ์^{**}

Phrakhru Sutthayaporn

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์^{***}

Somchan Sripraschayanon

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้สมุนไพร 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้และวิธีการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 25 รูป/คน จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาสรุปรายงานผลการวิจัยว่า การดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีการใช้รักษาด้วยสมุนไพรที่ได้เรียนมา รักษาเบื้องต้น ได้นำต้นกล้าพันธุ์พืชสมุนไพรปลูกเองและซื้อจากร้านขายยาามาผสมเอง นำมาผสมน้ำผึ้งเป็นลูกกลอนทานมาดื่มเอง การศึกษาความรู้และวิธีการดูแลสุขภาพเชิงพุทธตามแบบภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านในการใช้สมุนไพร วิธีการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านได้มีการนำสมุนไพรไปต้มกินเอง ใช้วิธีการเป่าคาถาใส่จุดที่เจ็บป่วย นำรากไม้มาบ้นยาให้มีละอองอ่อนๆ มาผสมน้ำในการรักษา ต้มกินแก้อาการปวดหลังปวดเอว ตามอาการที่ป่วยว่าใช้ควรใช้ยาสมุนไพรชนิดไหนในการถามอาการ และหมอพื้นบ้านจึงดูแลตามที่ตนเองที่ได้รับการอบรมสอนมาจากปู่ตายาย รูปแบบการดูแลสุขภาพเชิงพุทธตามแบบภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านจากการสังเกตอาการและหมอพื้นบ้านวิเคราะห์อาการก่อนหาตัวยาสสมุนไพรรักษา และมีการใช้ยาสมุนไพรที่รักษากระหว่างสมุนไพรและยาสมัยใหม่ ซึ่งหมอพื้นบ้านมักจะไม่นิยกร้องเอารักษา เป็นที่ยอมรับของผู้คนในหมู่บ้าน สมุนไพรมีความปลอดภัย แต่ควรใช้ควบคู่ยาปัจจุบัน โดยยาสมุนไพรต้องมีความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไป

^{*} นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง.

^{**} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง.

^{***} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง.

คำสำคัญ: รูปแบบการดูแลสุขภาพ, ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, พุทธบูรณาการ

ABSTRACT

The purposes of this research are: 1) to study healthcare through local wisdom by using herbs. 2) to study body of knowledge and methods of healthcare through local wisdom by using herbs and 3) to propose the model of healthcare by local wisdom in Mae Ta District, Lampang Province. The researcher collected data by in-depth interview with 25 persons. The acquired data were analyzed by means of the descriptive method and concluded the research results in the following details:

Healthcare by local wisdom has applied the use of herbs for basic treatment. The herb seedlings are planted or bought from pharmacy to mix with honey and mold into round ball as a bolus before boiling and drinking. From studying the knowledge and methods of Buddhist healthcare through local medical wisdom by using herbs.

The methods of healthcare through local wisdom by boil the herbs and apply them at the spot. The tree roots are spun and mixed with water. Patients should drink it until the symptoms of back and waist pain disappear. And use types of herb depend on the symptoms of patients, in which the local doctors apply the treatment that has been taught by the ancestors.

A model of Buddhist healthcare by local medical wisdom has symptom of the disease and local healers will analyze and diagnose the disease, then prescribe the herbs. The treatment also applies both herbs and modern medicines. The local healers usually do not ask for treatment fees and trust in healers which are accepted by people in the village. Herbs and modern medicines should be used concurrently but using herbs must be moderate, not too much, or not too little.

Keywords: A Model of Healthcare; Buddhist Local Wisdom; Buddhist integration.

1. บทนำ

องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการแพทย์ของมนุษย์เกิดขึ้นมานานพร้อมกับระบบทางสังคมและวัฒนธรรม มนุษย์รู้จักวิธีการต่างๆ ในการบำบัดรักษาและป้องกันโรคมามาก่อนที่จะมีการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และทฤษฎีชีวะทางการแพทย์ประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์ผสมผสานกับความเชื่อตามวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาด้านสุขภาพซึ่งมีทั้งเนื้อหา วิธีคิด และวิธีปฏิบัติ ดังจะเห็นได้ว่า ยังมีสังคมที่คงความเชื่อในองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการแพทย์ดั้งเดิมของตนและยังคงอิทธิพลต่อสังคมนั้นตลอดมา เช่น ระบบการแพทย์แบบอายุเวทของอินเดีย การแพทย์กรีก การแพทย์จีน ที่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้แม้มิใช่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ก็ตาม สำหรับในประเทศไทย ลักษณะความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และแบบแผนการดูแลสุขภาพโรคแบบพื้นบ้าน ยาสมุนไพรและตำรับยาสมุนไพร การเตรียมและ

วิธีการปรุ้งยาสมุนไพร สามารถก่อรูปเป็นองค์ความรู้ด้านปรัชญาและทฤษฎีของการแพทย์พื้นบ้าน เช่น การแพทย์พื้นบ้านล้านนา การแพทย์ชาติพันธุ์ เป็นต้น¹

การแพทย์สมัยใหม่พัฒนาขึ้นภายหลังในสังคมตะวันตกที่มีฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ประสบความสำเร็จในการกอบกู้สุขภาพและอนามัยของผู้คนจากความเจ็บป่วย และได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านปฏิบัติการทางภาษา การใช้สัญลักษณ์ สื่อ สถาบันการศึกษาและสถาบันสังคมในรูปแบบต่าง ๆ การสร้างตัวชี้วัดที่ชัดเจนที่สามารถแสดงผลได้ผ่านตัวเลข และการประเมินคุณค่าที่ตรวจสอบได้ด้วยหลักฐาน การอ้างอิงความทันสมัย สร้างการรับรู้ว่าการแพทย์สมัยใหม่ดีกว่าการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่ไม่พัฒนาและไม่มีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นความไม่เข้าใจต่อการรักษาของหมอพื้นบ้าน ได้ถูกนำไปขยายสู่สังคมด้วยข้อความที่สร้างความไม่น่าเชื่อถือ เช่น ผลิตภัณฑ์มีส่วนผสมของสเตียรอยด์หรือการรักษาจากภูตผีปิศาจ ทำให้การแพทย์ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ถูกลดทอนความสำคัญกลายเป็นการแพทย์นอกระบบ วาทกรรมวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้คนเห็นว่าการรู้ท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพของประชาชน การแพทย์พื้นบ้าน ยาพื้นบ้าน หมอไทย ยาไทย เป็นสิ่งแปลกปลอมในระบบการแพทย์ที่เป็นทางการ เป็นสิ่งอื่นที่ชีวิตการแพทย์ที่มีองค์อำนาจวิชาชีพไม่ยอมรับ ความเป็นอื่นจึงเกิดขึ้นแก่สิ่งที่เคยเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนมานานหลายศตวรรษภายในช่วงเวลาไม่กี่สิบปี²

แม้การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยของการแพทย์จะได้รับการยอมรับ แต่ก็ได้รับการวิพากษ์ใน 2 กระแส คือ กระแสที่ 1 มองว่าการสร้างสุขภาพตามฐานคิดความทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก ต้องอาศัยงบประมาณในการนำเข้าความรู้ เทคโนโลยี ยาและเวชภัณฑ์ รวมทั้งมาตรฐานสากล ทำให้ระบบสุขภาพของประเทศไม่สามารถพึ่งตนเองได้ กระแสที่ 2 มองว่าการแพทย์สมัยใหม่ แม้จะมีประโยชน์แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความเจ็บป่วยได้ครอบคลุม เช่น โรคเรื้อรังบางโรค โรคที่สิ้นหวังในการรักษา มีข้อมูลเชิงประจักษ์จำนวนไม่น้อยที่พบว่าแพทย์พื้นบ้านของไทยสามารถแก้ปัญหาที่เกินภูมิปัญญาการแพทย์แผนปัจจุบันได้ในหลายกรณี เช่น ผู้ป่วยโรคมะเร็งจำนวนมากเมื่อสิ้นหวังการรักษาจากการแพทย์แผนปัจจุบันพากันไปพึ่งยาแผนโบราณ การรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ด้วยน้ำสมุนไพรทางภาคเหนือหรือจากยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน เมื่อภาครัฐมีนโยบายนำการแพทย์แผนไทยให้เป็นการแพทย์ทางหลักของชาติ และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการดูแลสุขภาพของชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการขององค์กรต่าง ๆ ได้เปิดพื้นที่ให้การแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งแท้จริงแล้วก็เป็นรากฐานสำคัญของการแพทย์แผนไทย ดังปรากฏชัดเจนตามหลักฐานในประวัติศาสตร์การแพทย์ของไทยว่าการรวบรวมตำรายาครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้รวบรวมทั้งจากหมอหลวง หมอพระ และหมอเคลือบศักดิ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็รวบรวมสรรพตำราจาก “พระราชอาคันและข้าราชการตลอดจนราษฎร”³

¹ สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, สมรรถนะทางวัฒนธรรมในระบบสุขภาพ: องค์ความรู้สู่การวิจัยเชิงคุณภาพ, สรุปสาระการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2556), หน้า 2. (อัดสำเนา).

² ยงศักดิ์ ดันติปัญญ, เครือข่ายหมอชาวบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมในระบบสุขภาพไทย, (นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2547), หน้า 19.

³ สำนักวิชาการ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, รายงานการสาธารณสุขไทย ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก 2554-2556, (กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2556), หน้า 88. (อัดสำเนา).

ตลอดทศวรรษที่ผ่านมามีความพยายามพัฒนาหอพื้นบ้านให้กลายเป็นแพทย์แผนไทยทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ และความรู้ การอบรมทฤษฎีและองค์ความรู้ของการแพทย์แผนไทยกำลังจะกลายเป็นวาระสำคัญที่หอพื้นบ้านต้องเรียนรู้ แทนที่จะเน้นการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้แบบพื้นบ้านให้ได้เป็นอันดับแรก รวมทั้งความพยายามที่จะขึ้นทะเบียนหอพื้นบ้าน การจดสิทธิภูมิปัญญาในตำรับและตำรายาพื้นบ้านต่าง ๆ ตามกฎหมายที่รัฐตราขึ้น⁴ โดยไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่เป็นหรือมีอยู่หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทำให้การดูแลรักษาสุขภาพของหอพื้นบ้าน ซึ่งเคยมีเคยใช้อยู่ในชุมชนต้องถูกควบคุมด้วยอำนาจ กฎเกณฑ์ กติกาให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบ เพื่อสร้างมาตรฐานและความปลอดภัย ภายใต้กรอบคิดสำคัญจากส่วนราชการ แต่ความพยายามพัฒนาหอพื้นบ้านให้กลายเป็นแพทย์แผนไทยกลับไม่ประสบความสำเร็จด้วยเพราะพื้นฐานความรู้ และประสบการณ์เป็นคนละชุดกับการแพทย์แผนไทย⁵ นอกจากนั้น ความไม่เข้าใจต่อการรักษาของหอพื้นบ้าน ทำให้ข้อมูลจำนวนหอพื้นบ้านของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด อาจไม่ใช่หอพื้นบ้าน ความหมายที่ภาครัฐส่วนกลางต้องการ บางคนอาจไม่มีบทบาทการรักษาโรคในชุมชนและหอพื้นบ้านที่ไม่มีความชำนาญจริง⁶

ปัจจุบันได้มีการนำสมุนไพรมาใช้ในทางสาธารณสุข จะเห็นได้จากกระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดนโยบายส่งเสริมและเผยแพร่ให้มีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมาตั้งแต่แผนพัฒนาสาธารณสุขแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2539) จนถึงปัจจุบัน กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดยุทธศาสตร์ แนวทางส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคโดยใน ปี พ.ศ. 2554 กระทรวงสาธารณสุขตั้งเป้าให้มีการใช้ยาสมุนไพรร้อยละ 25 ภายใน 5 ปี และเพื่อตอบสนองนโยบายเชิงเป้าหมายของกระทรวงสาธารณสุข ดังกล่าวข้างต้น โครงการสาธารณสุขมูลฐานได้มีการคัดเลือก สมุนไพรที่ส่งเสริมให้ประชาชนใช้ในการรักษาอาการเบื้องต้น โดยได้กำหนดสมุนไพรเดี่ยว ที่มีการใช้แพร่หลายในตำรายา ตำรับยาพื้นบ้านให้ใช้ในสาธารณสุขมูลฐาน 66 ชนิด ซึ่งได้ผ่านการทดสอบความปลอดภัยแล้วว่าไม่มีพิษเฉียบพลันและระยะยาว แต่ในปัจจุบันยังพบว่ามีปัญหาอุปสรรคในการใช้สมุนไพรหลายประการ เช่น ลักษณะทางกายภาพ เช่น กลิ่น สี รสชาติ ไม่น่ารับประทาน ส่งผลให้ประชาชนไม่มีความเชื่อมั่นในยาสมุนไพร ประชาชนไม่มีองค์ความรู้เพียงพอที่จะเลือกใช้สมุนไพรในการรักษา มีทัศนคติที่คิดว่าการรักษาโรคสมุนไพรทำให้หายช้า ไม่มั่นใจในสรรพคุณ ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในการรักษา จึงควรมีการพัฒนาการใช้สมุนไพรอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนในการใช้สมุนไพรและเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป⁷

อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีบริบทพื้นที่ติดกับเชิงเขาเหมาะกับการค้นหาตัวยาสสมุนไพรพื้นบ้าน และเป็นพื้นที่ ที่ชุมชนใช้วิถีชีวิตโดยยึดหลักการดูแลสุขภาพด้วยการใช้สมุนไพรเป็นส่วนมาก แต่ยังขาดการเรียนรู้ด้านการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ยังขาดผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร และขาดการประชาสัมพันธ์

⁴ ยงศักดิ์ ดันติปฏิภน, เครือข่ายหมอชาวบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมในระบบสุขภาพไทย, หน้า 2.

⁵ เสาวนีย์ กุลสมบุญ, รายงานผลการวิจัยโครงการทบทวนสถานการณ์ การส่งเสริมการใช้และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพตามธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2555), หน้า 12. (อัดสำเนา).

⁶ รุจิณาท อรรถสิทธิ์, “การปรับตัวของการนวดพื้นบ้านในสังคมชนบท”, วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529), หน้า 2.

⁷ วิไลวรรณ ชัยณรงค์, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสุขภาพศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554), หน้า 1-2.

ด้านวิธีการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร และขาดทักษะการเรียนรู้รูปแบบการการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการและบางชุมชนยังไม่ได้ยึดถือเป็นอาชีพในการใช้สมุนไพรในการเฝ้าระวังโรคต่าง ๆ เช่นวิธีการดูแลรักษาสุขภาพตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีขั้นตอนทั้งการต้ม การทา/นวด การประคบ เป็นต้น ซึ่งสรรพคุณของสมุนไพรบางชนิดสามารถที่จะรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดีกว่าหรืออาจจะรักษาโรคบางอย่างที่ทางการแพทย์สมัยใหม่ไม่อาจจะรักษาให้หายได้

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาถึงแนวทางและวิธีการรักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และเป็นการสืบสานความรู้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ตามแนววิถีชีวิตของประชาชนในอำเภอแม่ทะ ให้คงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
- 2.2 เพื่อศึกษาวิธีการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
- 2.3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการดูแลสุขภาวะด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาวะ องค์ความรู้วิธีการดูแลสุข และรูปแบบการดูแลสุขภาวะทางร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ดังนี้

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาวะเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

2) การลงพื้นที่ (Field work) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และวิธีการดูแลรักษาของหมอพื้นบ้าน/ปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญเกี่ยวกับสมุนไพรด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3.2 พื้นที่การวิจัย ผู้วิจัยใช้พื้นที่ในเขตตำบล 3 แห่ง ได้แก่ 1) ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง 2) ตำบลบ้านบอม อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และ 3) ตำบลสันดอนแก้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาแนวทางการดูแลสุขภาวะเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 25 คน จำนวน 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มหมอพื้นบ้าน จำนวน 5 คน 2) กลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญเกี่ยวกับสมุนไพร จำนวน 5 คน 3) กลุ่มพระสงฆ์

จำนวน 5 รูป 4) เจ้าหน้าที่สาธารณสุข/นายแพทย์ จำนวน 5 คน และ 5) กลุ่มประชาชนทั่วไปที่ใช้สมุนไพร จำนวน 5 คน

4.4 เครื่องมือการวิจัย คณะผู้วิจัยได้แบ่งออกตามรูปแบบการวิจัย ดังนี้

1) ศึกษาเอกสาร (Documents) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบริบทพื้นฐานของชุมชน เพื่อนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการดูแลสุขภาพเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มหมอฟันบ้านในเขตอำเภอแม่ทะ กลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญเกี่ยวกับสมุนไพร กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุข/นายแพทย์ กลุ่มประชาชนผู้ใช้สมุนไพร เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดการใช้สมุนไพร ความเชื่อ การรักษา วิธีการวินิจฉัยโรค วิธีการรักษา และการใช้สมุนไพรในดูแลสุขภาพเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ดังนี้

1) การข้อมูลเอกสารจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารงานวิชาการต่าง ๆ เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย บทความ งานเขียนในวารสารและหนังสือพิมพ์ รายงานการประชุม รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

2) การคัดเลือกเป้าหมายแต่ละพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลสำรวจภาคสนามของกลุ่มหมอฟันบ้าน กลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญเกี่ยวกับสมุนไพร กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุข/นายแพทย์ กลุ่มประชาชนผู้ใช้สมุนไพร วัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยเพื่อวิเคราะห์แนวทางการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

3) ติดต่อขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือที่จะเข้าสัมภาษณ์

4) การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง (In-Depth Interview) เพื่อหาแนวทางการดูแลสุขภาพเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

5) การสรุปองค์ความรู้ ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ในวารสาร/บทความวิจัยระดับชาติหรือระดับนานาชาติ และจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากหนังสือ ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีความสอดคล้องกับ องค์ความรู้จากการดูแลสุขภาพเชิงพุทธ การดูแลสุขภาพด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้สมุนไพร อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการ ในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำปาง

4. ผลการวิจัย

4.1 การดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง การดูแลสุขภาพเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อดูแลรักษาสุขภาพในชุมชนด้วยการใช้สมุนไพรจะช่วยดูแลสุขภาพได้ 4 ด้าน ได้แก่

1) การใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพทางกาย การดูแลร่างกายให้แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บที่มาเบียดเบียน โดยการใชยาสมุนไพรในการดูแล รักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น เช่น อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย รู้สึกตัวร้อนหรือรักษาโรคจากโรงพยาบาลแล้วไม่หายก็หันมาใช้ยาสมุนไพรในท้องถิ่น โดยการใชสมุนไพรในการนำมาดูแลสุขภาพต้องมีผู้ให้คำแนะนำเบื้องต้นจากหมอพื้นบ้าน หากเป็นผู้ป่วยมีโรคแทรกซ้อนหากจะรักษาด้วยสมุนไพรจะต้องปรึกษาแพทย์แผนปัจจุบันก่อน โดยสมุนไพรที่ใช้จะต้องพอดี ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป

2) การใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพทางจิตใจ การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคในชุมชนในอำเภอแม่ทะอาศัยความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับ เช่น เวทมนต์คาถา ทำให้บุคคลที่รับการรักษามีความเชื่อมั่นในสรรพคุณยิ่งขึ้น โดยหมอพื้นบ้านจะประกอบพิธีกรรมในการเกีย ยา รักษา ยา และการปลุกเสกเพื่อให้สมุนไพรมีสรรพคุณดีขึ้น และเมื่อนำเอาสมุนไพรมาใช้นั้นก่อนจะไปเกียยานั้น ต้องมีคาถาในการไปเกียยาในการนำมารักษาแก่ผู้ป่วย

3) การใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพทางสังคม ชุมชนยึดหลักพุทธวิธีที่มีกิจกรรมและวัดเป็นศูนย์กลางที่เป็นอัตลักษณ์ในชุมชนเชิงพุทธที่มีกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนาตามหลักความเชื่อและการปฏิบัติในท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากจะมีการนำสมุนไพรมาต้มเลี้ยงแก่คนมาร่วมงานต่าง ๆ ถือว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน แม้จะมีการใช้สมุนไพรเป็นองค์ประกอบในการรักษาแต่ก็ยังมีความเชื่อทางด้านสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม และไสยศาสตร์ในอยู่ร่วมกันของสังคม โดยการรักษาที่เชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และไสยเวทย์ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันจนถึงปัจจุบัน

4) การใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพทางปัญญา ปกติชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่สามารถหาได้ในการดูแลตนเอง เช่น ใช้หญ้าเกล็ดหอย นำมาอมเพื่อแก้อาการปวดฟันเป็นต้น และประชาชนในท้องถิ่นสามารถนำเอายาสมุนไพร เช่น ต้นกำแพงเจ็ดชั้น ต้นข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ นำมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

การดูแลสุขภาพเชิงพุทธด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านมุ่งเน้นให้เกิดความสุขทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา โดยการหาพืช ผัก สมุนไพร และความเชื่อท้องถิ่นที่ผสมผสานระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม และสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้ในการดูแลผู้ป่วยและช่วยดูแลตนเองเบื้องต้นเมื่อรู้สึกเกิดอาการผิดปกติเกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลวิธีในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างแบบแผนจารีตอันดีงามจากความรู้ที่ได้สั่งสมมาในอดีตให้สังคมได้ยึดถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองที่มีรูปแบบเฉพาะในถึงปัจจุบันนี้

4.2 องค์ความรู้และวิธีการดูแลสุขภาพเชิงพุทธตามแบบภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านในการใช้สมุนไพรของอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1) ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การรักษาของหมอพื้นบ้านด้วยพิธีกรรมทั้งทางศาสนาและไสยศาสตร์ และการรักษาด้วยสมุนไพรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น โดยถูกนำมาใช้ปรุงอาหารเพื่อช่วยดูแล ฟันฟู รักษาโรคต่าง ๆ และเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปู่ย่าตายายให้ฝึกทักษะในการเรียนรู้ทำไว้

กินเอง โดยความรู้่าจะได้จากการบอกเล่าหรือจากการเรียนรู้กับพระสงฆ์ในวัดที่มีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

2) การวินิจฉัยโรค หมอพื้นบ้านจะถามและดูอาการผู้ป่วยว่าควรใช้สมุนไพรชนิดใดจึงจะเหมาะสม โดยนิยมให้ยาสมุนไพรไปต้มกินเองและการดูแลถูกอบรมสอนมาจากปู่ย่าตายาย โดยการใช้หลักการวินิจฉัยโรคในการรักษาตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการสืบหาอาการ ตรวจสอบสมุนไพร และการใช้พิธีกรรมตามหลักความเชื่อในการบำบัดความทุกข์แก่ผู้ป่วย แม้บางครั้งจะเป็นความทุกข์อันเกิดจากโรคภัยหรือสิ่งที่มองไม่ก็อาจจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดขวัญกำลังใจเพื่อต่อสู้กับโรคภัยด้วยการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยที่จะช่วยดลบันดาลให้หายจากอาการเจ็บป่วย ตลอดถึงเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ให้ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการสร้างสุขภาวะอย่างแท้จริงทั้งตัวผู้ป่วยและชุมชน

3) ความเชื่อและวิธีการใช้สมุนไพร โดยทั่วไปจะต้องมีการขึ้นชั้นครูอาจารย์หมอที่เรียนมาในแต่ละปี โดยวิธีการใช้สมุนไพรด้วยการนำมาใช้เป็นยากิน ยาทา น้ำมันวด ยาต้ม ยากวาดที่ปรุงขึ้นใช้เองหรือบางครั้งอาจจะมีกรักษาด้วยการเสกเป่า ใช้คาถา อาคมหรืออาจจะเป็นยาผีบอกที่ได้จากการเข้าฝันซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านภูมิปัญญาอันเกิดจากการอยู่ร่วมกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การมีแบบแผนอันเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน การช่วยเหลือกันเมื่อเวลาประสบความทุกข์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ และเป็นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านในการใช้สมุนไพรอันแท้จริง

4.3 รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า การรักษาโรคด้วยหมอพื้นบ้านจะต้องประกอบด้วยตัวหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และผู้ดูแลซึ่งรูปแบบในการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านจำแนกออกเป็น 6 อย่าง ได้แก่

1) ผู้ป่วย การรักษาด้วยยาสมุนไพรแม้จะเป็นยาที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ก็มีการสรรพคุณในการช่วยเหลือผู้ป่วยและปลอดภัยที่จะเกิดผลข้างเคียง ซึ่งการรักษาที่ดีผู้ป่วยจะต้องให้ความร่วมมือในการรักษา เพื่อให้หมอพื้นบ้านสามารถวินิจฉัยโรคและจัดสมุนไพรได้ตรงตามโรค และจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหมออย่างเคร่งครัด 2) หมอพื้นบ้าน จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม สัจจะ ความจริงใจต่อผู้ที่มารักษา ตั้งตนอยู่ในหลักคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ มีความรู้ สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้เห็นชัด มีจิตวิทยาในการปลอบโยนจิตใจผู้ป่วยให้เกิดความร่าเริง สดใส สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด และชวนให้อยากกลับไปปฏิบัติเราใจให้มีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ โดยการแสดงออกด้วยการทำ ด้วยคำพูด และด้วยจิตใจอันงามงามที่มุ่งหวังผู้ป่วยพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ และกลับมาใช้ชีวิตด้วยความปกติสุข 3) หลักปฏิบัติ ยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่ออนุกุล ช่วยเหลือ และพึ่งพาซึ่งกันและกัน อาทิ พรหมวิหารเพื่อใช้สำหรับหมอยาและผู้ดูแลตลอดถึงการรักษาที่เน้นการสงเคราะห์ สร้างเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หลักการครองใจคน หลักยึดเหนี่ยวใจ หลักสังคมสงเคราะห์ เพื่อนำพาผู้ป่วยให้พ้นจากความทุกข์ ได้รับความสุขทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา 4) อาการเจ็บป่วย การใช้สมุนไพรขึ้นอยู่กับอาการป่วย โดยหมอพื้นบ้านจะจัดสมุนไพรและสังเกตอาการหากทะเลาะค่อยหยุดรับประทาน แต่หากอาการกำเริบก็จะวินิจฉัยอาการเจ็บป่วยแล้วจัดตัวยาสมุนไพรใหม่ที่เหมาะสม 5) วิธีการรักษา โดยส่วนมากได้รับการเรียนรู้และประยุกต์ใช้กับพืชสมุนไพรในท้องถิ่นตนเอง เช่น การนวด ประคบ เข้าเผือกไม้ไผ่ จับเส้น ยาชา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการรักษาที่บำบัดทางด้านจิตใจด้วยการเสกเป่าด้วยเวทย์มนต์คาถาและสิ่งศักดิ์ เช่น มีดหมอ สายสิญจน์ ยันต์เทียน ฯลฯ ตามความเชื่อในท้องถิ่น 6) แหล่งจัดเก็บสมุนไพรได้มาจากป่าและบนภูเขา และสมุนไพรที่เก็บจำพวกเปลือก

ไม้ รากไม้ และสมุนไพรที่ปลูกเพื่อการบริโภค เช่น ตะไคร้ กระเทียม หอมดิน รากแมงลัก รากมะเขือแจ้ ข้าวเจ้าเปลือก และการสมุนไพรเพื่อใช้ในท้องถิ่นเพื่อเป็นยาสามัญประจำบ้านที่รักษาผู้ป่วยตามอาการทั้งการกิน การทา การนวด

การรักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตัวยาและรูปแบบการรักษาต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งอาจจะใช้สมุนไพรที่จัดทำได้เองตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น และเป็นการใช้ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรที่เป็นคาถาอาคมตามความเชื่อ ด้วยสาเหตุตามความเชื่อของชุมชนการเกิดโรคอาจจะเกิดจากสภาพร่างกายและสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสด้วยตาได้ ทำให้ชุมชนต้องรักษาโรคด้วยการใช้คาถาจากหมอพื้นบ้านหรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อนเป็นผู้รักษา รวมไปถึงพระสงฆ์ด้วยการร่ายมนต์ที่เป็นบทสวดสรรเสริญพระรัตนตรัยในการช่วยให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บไข้นั้นได้

5. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยสมุนไพรของผู้ประชาชนในอำเภอแม่ทะจะมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการดูแลสุขภาพเบื้องต้น เช่น พืชผักสวนครัว ที่ปลูกไว้รับประทานภายในบ้าน และรากไม้ ที่หาได้ง่ายตามป่าใกล้บ้าน มาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น นำพริก ขิง ข่า มาประกอบอาหารรับประทาน โดยนำมาผสมในแกง เช่น น้ำพริก มาผสมในแกงปลา น้ำข่า มาผสมในต้มไก่ เป็นต้น และผู้คนในชุมชนยังมีการนำรากไม้และต้นไม้ที่หาได้ในป่า เช่น ต้นกำแพงเจ็ดชั้น ต้นฝางป่า มาต้มทำเป็นยารับประทานเพื่อแก้อาการเจ็บปวดหลัง เป็นต้น เพราะผู้คนในท้องถิ่นมีความเชื่อว่าพืชผักที่รับประทานในชีวิตประจำวันนอกจากเป็นอาหารแล้วยังเป็นยาอีกด้วยสอดคล้องกับสมพร พวงประทุม⁸ ว่าสมุนไพรเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรค ในแง่ของอาหารสมุนไพรสามารถนำมาปรุงเป็นอาหารที่มีประโยชน์แก่ร่างกายในการดำรงชีวิต เนื่องจากมีสารอาหารที่มีความจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของร่างกาย ได้แก่ คาร์โบไฮเดรต ไขมัน โปรตีน เกลือแร่ กรดอินทรีย์ วิตามิน และน้ำย่อย (Enzyme) เป็นต้น สารเหล่านี้ล้วนมีอยู่ในพืชทั้งสิ้น อาหารสมุนไพรอาจอยู่ในรูปของธัญญาหารและถั่วต่าง ๆ (Cereals and Nuts) ผัก ผลไม้ เครื่องเทศ และเครื่องดื่มน้ำที่เตรียมจากสมุนไพรในแง่ยารักษาโรค อาหาร สมุนไพรที่ใช้ในขนาดพอเหมาะอาจรักษาโรคได้ เช่น ดอกอัญชันและยอดขี้เหล็กใช้แกงเป็นอาหาร ในขณะที่ขมิ้นก็เป็นยาเจริญอาหารและยาระบายอ่อน ๆ อีกด้วย

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 องค์ความรู้และวิธีการดูแลสุขภาพเชิงพุทธตามแบบภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านในการใช้สมุนไพร โดยส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น โดยการรักษาจะใช้วิธีวินิจฉัยโรคตามอาการผู้ป่วย แล้วจึงนำตัวสมุนไพรให้แก่ผู้ป่วยไปรับประทานเอง ซึ่งความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรคได้รับการถ่ายทอดมาส่วนมากจะเป็นสูตรยาสมุนไพรที่ทำมาจากส่วนผสมต่าง ๆ ของพืช เช่น ยารากไม้ เป็นต้น และวิธีการดูแลรักษาจะใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ตาม

⁸ สมพร พวงประทุม, “การมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพของชาวบ้านในชุมชนถิ่นภาคเหนือ: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสุศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554), หน้า 1-2.

ความเชื่อในท้องถิ่น สอดคล้องกับมารศรี เขียมทรัพย์⁹ ที่อธิบายว่า หมอพื้นบ้านไม่ทราบ ไม่เข้าใจทฤษฎี และไม่สามารถอธิบายการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการรักษา เช่น หมอตำยาแก้ไข้ว่าทำต้องใส่ยาตำเป็น ส่วนผสม รู้เพียงแต่ต้องใส่ลงไปตามการบันทึกหรือบอกต่อกันมา ซึ่งขาดการหาเหตุผลและการเรียนรู้เพิ่มเติม ซึ่งหากสืบต่ออาจจะทำให้ความรู้ตกหล่น ไม่ชัดเจน ขาดความน่าสนใจ ทำลายต่อการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ แม้จะมีตำราที่คงคุณค่าแต่ก็ยากที่จะเข้าใจได้ทำให้ผู้สนใจเกี่ยวกับยาสมุนไพรมีจำนวนน้อยด้วย

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งมีรูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านนั้น หมอพื้นบ้านจะต้องมีความรู้ มีประสบการณ์ในการดูแล และรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร และยึดหลักธรรมในการปฏิบัติต่อผู้ป่วย เช่น พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุธรรม ฯลฯ ขณะที่ผู้ป่วยเองก็ต้องมีหลักปฏิบัติที่เหมาะสมในการดูแลรักษา เช่น มีสติจะบอกความจริงของโรค ความกตัญญูกับหมอพื้นบ้านเมื่อหายจากอาการป่วย ซึ่งสอดคล้องกับสุรัตน์ วรางค์รัตน์¹⁰ ที่ได้กล่าวถึงระบบการแพทย์พื้นบ้านที่หมอพื้นบ้านจะต้องประกอบด้วยการเรียนรู้การถ่ายทอดจนเป็นหมอพื้นบ้าน กระบวนการรักษาพิธีการ คุณธรรม จริยธรรมการแพทย์และอีกส่วนหนึ่ง ส่วนของผู้ป่วยซึ่งประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้การเจ็บป่วย การหาหมอผู้รักษา การปฏิบัติตัวระหว่างการรักษาพยาบาลหรือหลังการรักษาพยาบาลแล้ว และการรักษานั้นผู้ป่วยจะประกอบไปด้วยศรัทธาเชื่อมั่นในการรักษา และหมอพื้นบ้านก็จะวินิจฉัยโรคและจัดยาสมุนไพรเพื่อรักษาตามอาการของโรคด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การนวด การประคบ การย่ำขา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นกรรมวิธีพื้นฐานสำหรับการดูแลสุขภาพที่ส่งผลต่อสุขภาพทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา และเป็นการสอดแทรกวิธีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรมในท้องถิ่น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเกื้อกูล การสงเคราะห์ และการยึดหลักปฏิบัติตนตามความเชื่ออันดีงามในท้องถิ่น แม้การปฏิบัติอาจจะไม่ทันสมัย รวดเร็ว และก้าวล้ำเหมือนเภสัชกรรมในยุคปัจจุบัน แต่การรักษา กล่าว แสดงให้เห็นถึงหลักการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันของสังคมที่อาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการบำบัดโรคที่เกิดจากภายนอกและภายใน สร้างสุขภาวะที่ดีแก่ร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา และเป็นการสืบสานภูมิความรู้ในการรักษาโรคที่เกิดจากวัฒนธรรมท้องถิ่นให้อยู่ต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง “รูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการดูแล และนำเสนอรูปแบบการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านเชิงพุทธบูรณาการในอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง แต่เนื่องด้วยมีปัจจัยหลายอย่างที่ควรจะต้องศึกษาและน่าสนใจ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

⁹ มารศรี เขียมทรัพย์, ศักยภาพหมอพื้นบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน: กรณีศึกษาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ, 2534), หน้า 121.

¹⁰ สุรัตน์ วรางค์รัตน์, ระบบการแพทย์ของหมอพื้นบ้านในพฤติกรรมสุขภาพ, (นครปฐม: หน่วยงานวิจัยสุขภาพ ศูนย์ประสานงานการแพทย์และสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2533), หน้า 128-130.

- 1) จากการศึกษา พบว่า มีผู้ให้คำแนะนำ 1 คนคือแนะนำให้มีการปลูกไว้ในไร่ในสวนหรือที่พักอาศัย เพื่อไม่ให้พืชสมุนไพรสูญพันธุ์
- 2) ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และชาวบ้านมีการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน เพราะวณาคจะหายาก และไม่มีใครรู้จัก
- 3) ควรส่งเสริมการให้ความสำคัญในการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์และชาวบ้านให้มีการใช้สมุนไพร ควบคู่กันการรักษาแพทย์แผนใหม่ โดยมีการศึกษาและผ่านความเห็นชอบของหมอพื้นบ้านและจากอสม. เพื่อให้เกิดความปลอดภัยไม่ทานเกินปริมาณและมีการปลูกเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ควรทำการวิจัยเรื่อง รูปการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อป้องกันเชื้อไวรัสโคโรนา
- 2) ศึกษาการเปรียบเทียบทางเลือกใช้สมุนไพรกับยาแผนปัจจุบัน
- 3) การศึกษาสมุนไพรและการรักษาผู้ป่วยเบื้องต้นในภาคเหนือแบบพหุบูรณาการ

เอกสารอ้างอิง

- มารศรี เขียมทรัพย์. ศักยภาพหมอพื้นบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน: กรณีศึกษาจังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ, 2534.
- ยงศักดิ์ ตันติปฏิภ. เครือข่ายหมอชาวบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมในระบบสุขภาพไทย. นนทบุรี:
สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2547.
- รุจิราภรณ์ อรรถสิทธิ์. “การปรับตัวของการนวดพื้นบ้านในสังคมชนบท”. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหา
บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2529.
- วิไลวรรณ ชัยณรงค์. “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษา”. วิทยานิพนธ์
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสุขศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554.
- สมพร พวงประทุม. “การมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพของชาวบ้านใน
ชุมชนถิ่นภาคเหนือ: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” .
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสุขศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554.
- สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. สมรรถนะทางวัฒนธรรมในระบบสุขภาพ: องค์ความรู้
สู่การวิจัยเชิงคุณภาพ. สรุปสาระการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย
สังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2556.
- สำนักวิชาการ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. รายงานการ
สาธารณสุขไทย ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก 2554-
2556. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2556.
- สุรัตน์ วรารัตน์. ระบบการแพทย์ของหมอพื้นบ้านในพฤติกรรมสุขภาพ. นครปฐม: หน่วยงานวิจัย
สุขภาพ ศูนย์ประสานงานการแพทย์และสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2533.

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2564)

เสาวนีย์ กุลสมบุรณ์. รายงานผลการวิจัยโครงการทบทวนสถานการณ์ การส่งเสริมการใช้และพัฒนา
ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพตามธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2555.